

До спеціалізованої
вченої ради Д 17.127.01
у Класичному приватному університеті

ВІДГУК

офіційного опонента доктора економічних наук, професора
ШАПОШНИКОВА Костянтина Сергійовича
на дисертаційну роботу СЕРОКЛИН Людмили Вячеславівни на тему
«Державне регулювання концесії в національній економіці»,
подану до захисту на здобуття наукового ступеня кандидата економічних
наук за спеціальністю 08.00.03 – економіка та управління національним
господарством

Актуальність обраної теми дослідження

Можливою альтернативою здійсненню прямого державного контролю соціально-економічними процесами в країні, безпосередньому управлінню об'єктами державної та комунальної власності, що здатна підвищити інвестиційну привабливість України у глобальному економічному просторі є державно-приватне партнерство (ДПП), реалізоване у різних його формах, зокрема у формі концесії. Окрім того, як засвідчує світовий досвід країн різних економічних типів, рівнів розвитку ринкових відносин, сформованих економічних систем, одним з найбільш ефективних шляхів покращення основних характеристик функціонування таких об'єктів та їх результативності, є залучення до управління цими об'єктами та їх розвитку приватного капіталу саме на умовах концесій.

Однак, в національній економіці дана форма ДПП не набула належного поширення. Так, починаючи з 2000 року, в Україні в реєстрі міститься 8 договорів на концесію об'єктів державного майна, 136 договорів – комунального. Загалом договори концесії не перевищують 18% усіх укладених договорів в рамках проектів ДПП. А жодного масштабного проекту на умовах концесій в Україні поки що не було реалізовано. Основними причинами відсутності позитивного досвіду реалізації концесійних відносин в країні є недостатня опрацьованість нормативно-правового забезпечення практичного механізму реалізації концесії, необхідність систематизації наявних інструментів регулювання цієї форми ДПП, важливість удосконалення методичного забезпечення прийняття рішень про вибір об'єктів для концесії та їх передачу з дотриманням вимог національної безпеки та відповідності загальнонаціональним цілям розвитку. Загальна сукупність наявних проблем науково-методичного характеру сформувала основу даного дослідження, а важливість їх вирішення для цілей розвитку економіки країни – зумовили важливість, значущість та актуальність даної роботи.

З огляду на зазначене, наукова спрямованість дисертаційної роботи Сероклин Л.В. на тему «Державне регулювання концесії в національній

економіці» є актуальною, своєчасною та має як наукове, так і практичне значення. Окремо варто наголосити, що представлена наукова робота є однією з незначного числа робіт із даної проблематики, яка присвячена комплексному дослідженню державного регулювання саме концесій, акцентуючи увагу не лише на організаційній основі побудови дослідження, а й на динаміці розгортання даного процесу в економіці України.

Зв'язок дисертаційного дослідження з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційна робота виконувалась згідно з тематичним планом науково-дослідної роботи Міжнародного науково-технічного Університету імені академіка Юрія Бугая за темою «Підвищення ефективності структури економічних систем на різних рівнях функціонування» (ДР № 0118U001589), в межах якої автором розвинуті науково-практичні засади удосконалення відповідних важелів, методів і механізмів регулювання концесійних відносин в сучасних економічних умовах розвитку України; а також за темою «Тренди модернізації систем управління економікою» (ДР № 0118U001636), в якій були розкриті сучасні тенденції галузевої специфіки реалізації концесій в національній економіці.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації Сероклин Л.В. підтверджується відповідністю основних положень дослідження поставленій авторкою меті, завданням дослідження, послідовним розкриттям та дотриманням обраної методики, чіткою і збалансованою структурою, системним аналізом репрезентативного кола наукових джерел (206 найменувань). Використання в роботі загальнонаукових і спеціальних методів дослідження дало змогу на належному рівні розв'язати поставлені завдання. Зокрема, у роботі використано: метод наукової абстракції, структурний та діалектичний методи для дослідженні змістовних характеристик та понятійно-категоріального апарату; узагальненні наукових підходів застосування інструментів державного регулювання концесії здійснено з використанням аналізу та синтезу, структурно-логічного методу; формування підходів до методичного апарату оцінювання доцільності концесії відбувалось на основі використання логічного узагальнення, економіко-математичних методів; графічний та графоаналітичний методи застосовані для обробки і візуалізації результатів дослідження, статистичних даних у таблицях і рисунках.

Обґрунтованість і достовірність результатів дисертації підтверджується їх апробацією під час участі у Міжнародних науково-практичних заходах. Для досягнення мети, визначеної у роботі щодо поглиблення теоретичних положень та розроблення науково-методичних і практичних рекомендацій, спрямованих на удосконалення державного регулювання розвитку концесійних відносин в Україні для створення передумов забезпечення їх

дієвості в сучасних умовах розвитку, дисертанткою визначені основні взаємопов'язані завдання, які розкривають головну ідею, логіку дослідження та зміст роботи.

Розроблені в результаті проведення дисертаційної роботи науково-методичні та практичні підходи, систематизовані інструменти, узагальнені прикладні положення та сформульована авторська структурно-функціональна схема державного регулювання концесій в національній економіці є значним доробком у розвитку економічної науки та сфери державного регулювання економічними процесами.

Структура дисертації характеризується логічністю та послідовністю представлення матеріалу, обумовлена підпорядкованими меті роботи завданнями дослідження, задля досягнення якої авторкою: обґрунтовано актуальність та рівень наукової розробленості теми дослідження, для чого опрацьовано значну кількість наукових джерел; узагальнено напрацювання українських та зарубіжних учених; з метою визначення стану розробленості проблеми проаналізовано нормативно-правове забезпечення концесійної діяльності в Україні та напрями його зміни; уточнено сутнісні характеристики та ознаки концесії з-поміж інших наявних форм деталізації державно-приватного партнерства; поглиблено змістовне наповнення змісту та сутності концесії узагальненням її функцій в економіці; визначені напрями регулюючого впливу на перебіг концесійної діяльності, що суттєво доповнює змістовне навантаження у розумінні поняття «державне регулювання концесійної діяльності»; узагальнено світовий досвід та реалізацію пілотних проєктів на передачу у концесію морських портів ДП «Херсонський морський торговельний порт» та ДП «СК» «Ольвія» у 2019 році тощо.

Здобувачкою узагальнено й коректно використано методологічні основи наукових досліджень, що дало змогу сформулювати концептуальне бачення специфічного поля дослідження та запропонувати авторський підхід до аналізу предмету дослідження. У роботі сформульовано наукові положення та висновки щодо: державних (місцевих) варіантів підтримки, які розглядаються складовою практичного механізму реалізації концесійної діяльності у частині розподілу ризиків між учасниками проєкту концесії; сучасного стану правового, організаційного, мотиваційного та економічного забезпечення поширення концесій в Україні, визначення перспективних напрямів розвитку державного регулювання концесії в національній економіці, які у сукупності розв'язують сформульоване в роботі наукове завдання з поглиблення теоретичних засад, науково-методичних підходів та розробці практичних рекомендацій щодо удосконалення державного регулювання розвитку концесійних відносин в Україні.

Найбільш суттєві наукові та практичні результати, одержані здобувачкою, викладено у загальних висновках та оприлюднено в опублікованих працях. Вище зазначене свідчить про достатній рівень обґрунтованості наукових положень і висновків дисертаційної роботи. Висновки відповідають поставленим завданням, відтворюються у авторефераті, а основні рекомендації доведені до рівня їх можливого

використання у практичній діяльності.

Достовірність і наукова новизна одержаних результатів.

Ґрунтовний аналіз значного обсягу теоретичного матеріалу та нормативно-правової бази за темою дослідження, узагальнення і систематизація українського та світового досвіду державного регулювання концесій, а також узгодженість наукових положень, висновків і рекомендацій дисертаційної роботи, їх відповідність пріоритетам розвитку державного управління в Україні, засвідчують достовірність одержаних здобувачкою результатів.

У першому розділі роботи – «Теоретичні засади регулювання концесійних процесів» на основі узагальнення основних наукових поглядів в контексті державного регулювання виокремлені ознаки концесії як однієї з форм державно-приватного партнерства, що дає змогу здійснити розмежування практичної реалізації партнерських відносин, які запроваджуються через: договори про концесії; управління майном; спільну діяльність тощо, що містять елементи різних договорів (змішаний договір). Заслуговує на увагу виявлення автором причини сформованого у суспільстві негативного ставлення до концесії, що криється у понятійній неоднозначності розуміння проєктів ДПП.

Позитивно оцінюємо також поведений аналіз основних поглядів на роль концесії в національній економіці з позицій інтересів учасників при взаємодії державного сектору та приватного бізнесу. Такий погляд на процес реалізації концесії дозволяє на теоретичному рівні обґрунтувати важливість збалансування інтересів учасників у контексті забезпечення національних інтересів розвитку та робить концесію взаємовигідною формою партнерства.

Варто уваги узагальнення підходів до визначення поняття «концесія», що стало основою авторського трактування концесії з позицій державного регулювання та виділення основних напрямів дослідження цього явища в науці (с. 25-33, с. 37-41): правовий (сукупність правовідносин), інвестиційний (інструмент залучення інвестицій), організаційно-управлінський (спосіб реалізації договірних умов взаємодії між учасниками) та встановити його ключові параметри: через правовідносини, договірний характер організації взаємодії, залучення приватних інвестицій.

У роботі з науково-практичного погляду доведено доцільність розгляду концесії з позицій її інвестиційного характеру задля обґрунтування основних заходів регулювання для досягнення цілей розвитку національної економіки. Такий підхід дає змогу повніше розкрити сутність та будову механізму концесії, визначити на рівні практичного досвіду формування інвестиційної привабливості відповідних об'єктів концесії, а відтак і мотивації концесіонера в отриманні таких об'єктів у концесію.

Доцільною вважаємо позицію авторки щодо державного впливу на реалізацію концесії, який полягає в розкритті практичного механізму реалізації концесії через її функції в економіці (відтворювальної, організаційно-розпорядчої, захисної, інтеграційної) на с. 46-48 для

удосконалення засад державного регулювання цього виду економічної діяльності в напрямі розвитку економіки країни.

Дисертанткою доведено, що в сучасних реаліях налагодження взаємовідносин партнерства між бізнесом та державою і ефективність такого партнерства за умов концесії залежить від рівня її державного регулювання. Визначено, що особливістю державного регулювання концесії є забезпечення узгодженої взаємодії між партнерами щодо управлінського впливу на об'єкти концесії через формування відповідного середовища регулювання концесійної діяльності. Вартує окремої уваги з позицій наукових здобутків розгляд середовища регулювання концесійної діяльності через екстраполяцію базових засад управління на середовище концесії, що зумовило формулювання авторського погляду на практичну спрямованість регулювання концесії та розмежування чинників середовища регулювання за напрямом регулятивних дій: стимулюючі (стимулювання потенційних позитивних результатів) та обмежуючі (попередження й обмеження потенційних негативних наслідків) від концесії. Аргументовано важливість та доцільність своєчасного виявлення потенційних наслідків концесії й застосування на цій основі обмежувальних чи стимулюючих заходів регулювання та контролю за цілями приватного партнера в інтересах розвитку національного господарства.

У другому розділі – «Аналіз забезпечення регулювання розвитку концесії» акцентовано увагу на характері трансформаційних перетворень в національній економіці та місця в цих процесах налагодженні ефективної взаємодії приватного та державного секторів. За результатами оцінювання ефективності управління об'єктами державної та комунальної власності встановлено, що в цілому в економіці України протягом 2013–2020 рр. заданими лише четверта частина всіх суб'єктів оцінена «позитивно», а решта – «негативно» та «задовільно». При цьому із загальної чисельності працюючих об'єктів господарювання державної власності прибутково працюють в середньому 60%. Це сформувало основу для обґрунтування важливості змін у сфері державного регулювання концесійною діяльністю.

Важливим результатом дослідження є виявлена авторкою особливість управління об'єктами державної та комунальної власності, а саме: відсутність цілісної системи управління об'єктами державної власності, що спричиняє неефективне використання наявних потенційно прибуткових об'єктів з користю для економіки та суспільства. Обґрунтовано, що активне впровадження концесії щодо таких об'єктів сприятиме збільшенню їх ринкової вартості та ефективності використання.

Проведений авторкою аналіз практики застосування концесії підтвердив її незначне поширення у національній економіці. Так, виявлено, що з 2000 року, в Україні в реєстрі міститься 8 договорів на концесію об'єктів державного майна, 136 договорів – комунального, з яких 109 договорів (75,7%), що становить в середньому 18 % від загальної кількості чинних угод у формі ДПП.

Доцільним вважаємо характеристику концесії як механізму залучення приватного капіталу до проєктів економічного розвитку в країні, отриману за пілотними проєктами на передачу у концесію морських портів ДП «Херсонський морський торговельний порт» та ДП «СК» «Ольвія».

Звертають на себе увагу дослідження авторки щодо узагальнення світового досвіду застосування концесії, за результатами якого та враховуючи існуючі зміни законодавчого поля регулювання концесійної діяльності конкретизовані корисні та дієві для активізації поширення концесійних відносин в Україні напрями спрямування регулюючого впливу.

Безперечним здобутком авторки є узагальнюючий висновок щодо специфіки законодавчих вимог до практичного використання концесії, які засвідчують достатній потенціал в країні для розвитку концесії, але вимагають удосконалень, орієнтованих на уникнення ризиків зловживань основними учасниками договору концесії та збалансування державних та приватних інтересів концесії.

У третьому – «Напрями регулюючих змін для розвитку концесійної діяльності в національній економіці» з метою розроблення низки практичних та методичних рекомендацій з удосконалення регулювання впровадження концесії здійснено аргументування запровадження економічних стимулів активізації концесійних відносин в національному господарстві, окреслення перспективних напрямів удосконалення регулювання концесійної діяльності в Україні.

Позитивної оцінки заслуговує авторський підхід до структурування проблем, які пов'язані із стримуванням розвитку концесійної діяльності та потребують регулюючого впливу: проблеми економічного характеру, проблеми організаційно-правового характеру. Авторка обстоює позицію, що саме такий поділ проблемних аспектів дали змогу обґрунтувати напрями активізації концесії з позицій доцільності її здійснення для розвитку національної економіки та запропонувати удосконалення державного регулювання проводити з точки зору національних інтересів та поведінкових аспектів діяльності кожного учасника (с.156-166).

Корисним для розвитку науки та практики є підхід до дослідження концесії з позицій доцільності її здійснення для розвитку національної економіки, який запропоновано здійснювати з точки зору національних інтересів та поведінкових аспектів діяльності кожного учасника. Це дало змогу виділити три ключові аспекти в оцінюванні доцільності концесії: інвестиційна привабливість об'єкту; синергія та супровідні їй ефекти синергії від організації взаємодії учасників концесії, які спроможні отримати партнери; ефекти стримування, для формування належних запобіжників зловживанню будь-яким учасником впродовж терміну дії концесії своїми правами (с. 139-142, с. 166, с. 179, с. 181, с. 185, с. 188-192).

Авторкою під час дослідження практичних аспектів реалізації концесії у цілях визначення її доцільності розроблено супровідний методичний інструментарій обґрунтування державницьких рішень про надання підтримки чи стримування концесії, що суттєво поглиблює науково-практичні основи

регулювання концесійної діяльності та дає змогу оцінити інвестиційну привабливість об'єкту залежно від очікуваних результатів для розвитку економіки (с.191-193).

Важлива складова наукової новизни міститься також в запропонованій авторкою сукупності пропозицій з державного регулювання щодо вибору відповідних заходів стимулювання концесійної діяльності при передачі виключних прав приватному партнеру з огляду на задоволення суспільнозначущого попиту споживачів відповідними послугами, можливостей отримання надприбутків від користування об'єктом стратегічного значення, але й недопущення зловживання цими правами та покриття власних інвестицій бюджетними коштами за отримання державної підтримки у різних доступних йому за законом формах. Цей напрям дослідження є надзвичайно актуальним для науки і практики, дає змогу забезпечити системність державного впливу, наукову обґрунтованість, адаптивність, цілеспрямованість регулюючого впливу в Україні.

Повнота викладу основних положень дисертації в опублікованих працях здобувачки.

Представлення основних положень дисертації в опублікованих працях повною мірою відповідає встановленим вимогам, які висуваються до даного виду наукових робіт в Україні. Результати проведеного дослідження викладені в 11 публікаціях, зокрема в шести статтях у наукових фахових виданнях України та інших держав, п'яти тезах доповідей у матеріалах Міжнародних науково-практичних конференцій. Опубліковані наукові праці та автореферат повною мірою відображають основні положення та результати проведеного дослідження. За своїм змістом автореферат ідентичний основним положенням дисертації.

Наукова та практична значимість результатів дисертаційної роботи і їх впровадження.

Найважливіші теоретико-методичні положення, висновки і пропозиції були використані під час розроблення сукупності заходів з регулювання розвитку концесії в Україні на рівні підприємств та організацій, закладів вищої освіти, що сприятиме розвитку концесійної діяльності в національній економіці, що підтверджено документально:

– ПрАТ «Пологівський олійноекстрактний завод» (довідка № 878/1/04 від 21.05.2021 р.) при удосконаленні науково-практичних підходів до оцінювання інвестиційної привабливості потенційних об'єктів концесії;

– КС «Освіта» Київського національного університету імені Тараса Шевченка (довідка № 22/11/19/5 від 229.11.2019 р.) при формуванні пропозицій стосовно ідентифікації ризиків концесії, вибору оптимальних заходів запобігання їх прояву за умов участі кредитора та його відповідальності;

– Міжнародного науково-технічного Університету імені академіка Юрія Бугая (довідка № 02/00245-а від 20.05.2020 р.) при обґрунтуванні

науково-практичних засад удосконалення виявлення та нейтралізацію деструктивних аспектів появи та розподілу ризиків партнерів концесійного договору.

Оцінка змісту дисертації, її відповідності встановленим вимогам та завершеності.

Опонована дисертаційна робота є самостійним, комплексним, завершеним науковим дослідженням актуальної для сьогодення теми, що містить низку ґрунтовних науково-теоретичних, методичних та практичних висновків і відповідає вимогам МОН України. Стиль викладу та представлення матеріалів досліджень, наукових положень, висновків, рекомендацій доступний для сприйняття, а розкриття матеріалу та пропозицій зрозумілі та науково корисні.

Дисертаційна робота відповідає паспорту спеціальності 08.00.03 – економіка та управління національним господарством. Зміст автореферату містить основні положення дисертації. Оформлення дослідження і автореферату виконані відповідно до встановлених вимог.

Дискусійні положення та зауваження щодо змісту дисертації.

Відзначаючи загальний високий рівень дисертаційної роботи, її завершеність та цілісність, логіку викладення матеріалу та беззаперечний внесок авторки в економічну науку та практику регулювання економічних процесів у частині вдосконалення державного регулювання концесійної діяльності в Україні, вважаємо, що окремі положення носять дискусійний характер, і потребують уточнень. У цьому контексті доцільно висловити наступні зауваження та пропозиції до дисертації й автореферату:

1. Дослідивши у науковій роботі сутність та характер поняття «концесії» (с. 33-39), з різних позицій та у рамках різних наукових підходів, автором паралельно застосовується термін «концесійна діяльність» (с. 96) та «концесійні відносини» (с. 111), проте, на понятійному рівні при формуванні авторського підходу визначення поняття «концесія», їх схожості та відмінності чітко не визначені, що потребує додаткових роз'яснень.

2. У п. 2.2 на с. 104-123 дисертації авторка дослідила світовий досвід застосування концесій, здійснила оцінку позитивних аспектів її практичного застосування, проте, в авторефераті ці питання не знайшли належного висвітлення.

3. Надзвичайно актуальними є дослідження нормативно-правового забезпечення практичної реалізації концесії, що значною мірою визначає якість та результативність застосування цієї форми ДПП при вирішенні проблем управління державними активами (с. 125-145). Однак, аналізуючи законодавство, бажано було б конкретизувати «вузькі місця» та «ризикові аспекти», які авторка виділяла у п. 1.1. (табл. 1.5 на с. 68) роботи та належно відобразити зв'язок між ними на рівні рекомендацій.

4. Науково корисним та презентабельним є дослідження авторки (підрозділ 2.1, с. 87-99) щодо результатів моніторингу ефективності

управління об'єктами державної та комунальної власності в Україні для виявлення галузевої специфіки практичної реалізації концесії. Авторкою з'ясовані найбільш поширені сектори застосування концесії, зазначено на неефективність корпоративного управління у сфері державної власності. Разом з тим, незрозумілою залишається позиція авторки щодо секторів, галузей чи видів діяльності, для яких концесія вважалась би доцільнішою формою реалізації ДПП.

5. У підрозділі 3.2 (рис. 3.4 на с. 168) дисертанткою обґрунтовано можливий алгоритм побудови моделі оцінювання доцільності концесії з позицій державного партнера. Проте, на нашу думку, необхідно було б чіткіше зазначити яким чином цей алгоритм пристосований до вирішення виявлених проблем розвитку концесії та удосконалення регулювання нею в Україні (с. 156-166), чи лише формує визначену послідовність дій у оцінці доцільності концесії?

6. Запропонована у п. 3.3 модель (с. 191) потребує практичного супроводу. Бажано було б застосувати її на конкретних прикладах, наприклад в оцінці доцільності для національної економіки реалізації пілотних проєктів концесії морських портів ДП «Херсонський морський торговельний порт» та ДП «СК» «Ольвія». У такому разі практичне застосування моделі набуло б додаткового аргументування.

Висловлені зауваження та дискусійні положення впливають із складності й багатогранності досліджуваної теми та окреслюють перспективні напрями подальших наукових розробок в межах проблематики державного регулювання концесійної діяльності проблематики. Саме тому зазначені дискусійні аспекти та зауваження несуттєво впливають на позитивну загальну позитивну оцінку та не знижують загальної наукової цінності дисертаційної роботи, виконаної на достатньо високому науково-теоретичному рівні.

Висновок про відповідність дисертації вимогам МОН України.

Дисертаційна робота Сероклин Людмили Вячеславівни на тему «Державне регулювання концесії в національній економіці», подана до захисту на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.03 – економіка та управління національним господарством є завершеним самостійним науковим дослідженням на актуальну тему, основні висновки та пропозиції характеризуються новизною та мають теоретичне й прикладне значення. Науково обґрунтовані висновки і рекомендації в сукупності вирішують складне наукове завдання щодо удосконалення державного регулювання концесій в національній економіці.

Дисертація на таку тему вперше виконана для економічної науки, що є внеском у галузеву науку «Економіка та управління національним господарством», як складової частини економічної науки. Автором отримано нові науково обґрунтовані теоретичні й практичні результати,

що в сукупності сприяють вдосконаленню розвитку національної економіки.

На підставі вище зазначеного та враховуючи актуальність, наукову новизну, важливість одержаних авторкою наукових результатів, сформульованих висновків і пропозицій, їх обґрунтованість і достовірність, а також практичну цінність, вважаємо, що дисертаційна робота Сероклин Людмили Вячеславівни на тему «Державне регулювання концесії в національній економіці», відповідає вимогам пп. 9, 11, 12, 13, 14 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. №567 зі змінами, а її авторка заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.03 – економіка та управління національним господарством.

Офіційний опонент,

доктор економічних наук, професор,

Заслужений діяч науки і техніки України

начальник відділу науково-дослідної роботи

та атестації наукових кадрів

ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти»

Міністерства освіти і науки України

К.С. Шапошников